

Silje Merete Eriksen:

”Hvad om det er røvede børn?”

Engelen María og moderne sagn om rom.

Historikeren Reinhart Koselleck sier at historien ikke kan forstås med en enkel kronologisk fremstilling. De historiske endringene foregår i ulikt tempo, og ett og samme fenomen kan slik inneholde uttrykk både for endring og kontinuitet. Den norske debatten knyttet til tilreisende rom, slik den kommer frem i norsk presse i perioden 2007-2013, kan forstås i et slikt lys. Dette har vært deler av det teoretiske utgangspunktet for min masteroppgave *Rom for sigøynere. Begreper, retorikk og moderne sagn om rom* som ble levert våren 2016. Mens debatten i denne perioden tydelig er uttrykk for noe nytt, for *singulære begivenheter*, som nye EU-medlemskap, finanskriser og nye tilreisende tiggere, kommer også ulike uttrykk for kontinuitet frem. Elementer i historien som gjentar seg over tid kaller Koselleck *gjentagelsesstrukturer* og i pressens dekning av rom og sigøynere i perioden, er det ikke vanskelig å finne slike gjentakelser. På den ene siden ser man at de begreper og den retorikk som anvendes til dels er uttrykk

for kontinuitet, på den annen side ser en del av de historiene som dukker opp i media, når man bare klarer å se forbi nyhetens singulære kvalitet, ut til å bære preg av gamle fortellinger. I det følgende skal jeg legge vekt på sistnevnte aspekt og vise hvordan et gammelt norsk sagn om sigøynere og tatere dukker opp i pressen som nyhetssak i denne perioden og at elementer av dette sagnet kan følges tilbake til 1800-tallet i Norge. Jeg vil først redegjøre for saken slik den utspant seg i norsk presse som nyhetssak, deretter vil jeg følge sagnet bakover i tid og vise at det ikke er første gang denne type fortellinger dukker opp i norske aviser. Til slutt vil jeg vise at dette sagnet har et potensial av ostensivitet, nærmere bestemt det Linda Déhg og Andrew Vázsonyi kaller «quasi-ostention» dvs. at man tolker uklare og gjerne utrolige begivenheter inn i rammene av et kjent sagn eller en kjent vandrehistorie. Artikkelen er i stor grad basert på kapittel 6 i min masteroppgave. Funnene kan leses i sin helhet der.

Engelen Maria og forestillingen om at sigøynere stjeler barn

De sier hun ble behandlet som «en dansende bjørn» av familien hun bodde med, at de utnyttet hennes uskyldige utseende og tvang henne til å tigge (VG TV 21.10.2013)

Høsten 2013 skrev en rekke aviser om «Engelen Maria», en blond og grønnøyd jente som man mente var kidnappet og holdt skjult i en romleir i Hellas. Historien vakte oppsikt verden over, og også i Norge fikk saken stor pressedekning fram til det viste seg at jenta verken var kidnappet eller holdt skjult. Saken om Maria ble først rapportert i Norge 18. oktober 2013, to dager etter at hun var blitt tatt fra en romfamilie i Hellas. I Norge var NTB ute med den første nyhetsbulletinen hvor de blant annet slår fast at «[f]ireårningen har lys hud, grønne øyne og blondt hår» og at det greske politiet har bedt interpol om hjelp til å løse saken (NTBtekst 18.10.2013).

NTB er klart blant de mest sentrale nyhetsformidlerne i denne saken, særlig de første dagene. De sender ut nye bulletiner hver dag, og oppdaterer flere ganger om dagen. De første avissakene baserer seg på disse bulleti-

nene. De største avisene, som Aftenposten, VG, Dagbladet og Klassekampen, kommer imidlertid med egne saker etter hvert, mens lokalavisene fortsetter å referere til NTB. De første artiklene er kortfattede og tilsynelatende faktaorienterte. Sakens kilder er politiet og organisasjonen Smile of the Child hvor «Maria» er blitt plassert. Politiet forteller at jenta ble funnet under en razzia i en gresk romleir. Jenta vakte oppsikt på grunn av sitt blonde hår og grønne øyne og skilte seg ut fra resten av beboerne i leiren. Politiet sier at foreldrene har gitt ulike forklaringer på hvem «Maria» er og at den 40 år gamle kvinnen ifølge greske folkeregistre skal ha født tre barn i løpet av bare fem måneder i 1993 og deretter tre barn til i løpet av fem måneder i 1994 og 1995 (Aftenposten 19.10.2013). Organisasjonen Smile of the Child sier hun «var skitten, uflidd, skremt og forvirret da hun ble funnet av politiet» (NTB, 20.10.2013). Saken om Maria trigger en rekke spekulasjoner. Få av disse går i retning av å forsøke å gi en sannsynlig forklaring på hvordan en slik situasjon kan oppstå. Det er for eksempel ikke uvanlig med uformelle adopsjoner blant en del romgrupper. Dette henger blant annet sammen med analfabetisme, fattigdom og liten

Foto: NTB Scanpix

kilde: <http://www.fvn.no/mening/kommentar/Engelen-pa-det-nederste-trinn-2495502.html>

kontakt med myndighetene, samt manglende tillit til disse. Denne type kontekstualisering blir ikke gitt de første dagene. Imidlertid får en rekke andre typer spekulasjoner plass i media. Man mener f.eks. at Maria og «så mange som ti andre barn funnet i leiren [...] kan være ofre for en menneskehandelring» (Dagbladet, 20.10.2013), at «Maria (4) er barn fra tom grav» (NTB, 21.10.2013), og at «funn av fireåring gir Maddies foreldre håp» (NTB 19.10.2013). NTB skriver at «Det spekuleres på om jenta kan være svensk eller britisk, om hun er blitt kidnappet fra et sykehus, solgt av sine biologiske foreldre for noen tusenlapper eller plukket opp på gaten» (NTB, 22.10.2013)

Det spekuleres også i *hvorfor* romparet har kidnappet den lyse og grønnøyde jenta. Etterhvert får romparets egen stemme plass i nyhetsbildet gjennom deres advokat. Han forteller at jenta ble gitt til paret av moren, en kvinne som ikke var i stand til å ta vare på henne selv. Etter hvert får også naboer og familiemedlemmer uttale seg. Noen slipper en video som viser Maria danse sammen med venner og familie, - for å vise at jenta hadde det godt og var en del av nabolaget. VG slipper videoen på nettsiden VGTV med denne teksten:

Ny video: «Maria» behandlet som en dansende bjørn. Den veldedige organisasjonen som har tatt vare på «Maria» tror hun har blitt utnyttet av foreldrene. I en ny video Daily Mail har fått tilgang til ser man den vesle jenta danse i romleiren. Bildene er filmet for bare tre uker siden i romleiren hvor fire år gamle «Maria» ble funnet av politiet. Den veldedige organisasjonen Smile of the Child har tatt hånd om henne siden hun ble funnet på onsdag. De sier hun ble behandlet som «en dansende bjørn» av familien hun bodde med, at de utnyttet hennes uskyldige utseende og tvang henne til å tigge.- I videoen kan du se at hun danser rundt og rundt som en liten, trent bjørn. Jeg tror de tjente penger på å utnytte henne, sier Costas Yannopoulos, som er sjef for organisasjonen, til Daily Mail (VGTV 21.10.2013)

Det er tydelig her at denne videoen av Maria som venner av familien offentliggjør ikke blir tolket som en vanlig familievideo, i stedet er det

det eldre forestillinger om sigøynere som utgjør rammen for tolkning, - blant annet fortellingene om at sigøynere stjeler barn. Ada Engebriktsen, forsker ved NOVA som har utgitt flere arbeider om tilreisende rom, sier at dette er en av tre forestillinger om rom som har holdt seg konstante over svært lang tid. Disse er at 1) De «lurer» oss, de er ikke fattige, funksjonshemmede eller så elendige som de gir seg ut for. 2) De er offer for menneskesmugling av «tiggerkonger» som utnytter dem. Og til slutt: 3) De tjener mye penger og utnytter barn i prosessen (Engebriktsen 2012).

Singulære begivenheter eller gamle gjentagelser?

Saken om Maria har mange *singulære* kvaliteter. Det er en nyhets sak, noe har skjedd på et gitt tidspunkt og gjenfortelles i media, og nye sider ved saken avdekkes og rapporteres dag for dag. Imidlertid kan det virke som om saken tolkes og forstås ut fra gamle fortellinger og forestillinger om sigøynere og rom. Og forestillingen om at sigøynere og andre omreisende stjeler barn er gammel, også i norsk setting.

Eilert Sundt nevner denne forestillingen i sin avhandling om «Fante- eller landstrygerfolket i Norge». Avhandlingen hans tar først og fremst for seg den gruppen vi i dag kjenner som tater eller romani, men Sundt skiller ikke klart mellom tater og sigøynere, og gjennom store deler av sin avhandling bruker han etnonymet tater, der vi i dag ville brukt sigøyner eller rom. Han snakker for eksempel nesten konsekvent om «tater i andre land». I norsk sammenheng har dessuten forestillingene om sigøynere vært nær knyttet til og til dels parallelle med forestillingene om tater. Av myndighetene har begge grupper, fram til sigøynerkontoret ble etablert i 1973, blitt behandlet under sekkebetegnelsen omstreifere. Og tater og sigøyner synes ofte å være bærere av hverandres konnotasjoner. Slik sett kan det for eksempel være interessant at sigøynere er blitt omtalt som «tater i konsentrat» (Kjelstadi 2003 s. 453). I avhandlingen fra 1852 skriver Eilert Sundt følgende:

En præst i det thronhjemske fortalte mig, at han nylig var bleven kaldet hen til en nærboende husmandsfamilie, som var bleven belemet med et talrigt fantefølge, [...] præsten blev i dette følge oppmærksom på en ganske liden gut, som på det blonde hår og blå øine strax skjønnedes ikke at høre til den sortladne familie, og på spørgsmål om barnet forklarede en styg kjærring, der med sædvanlig kjæthed førte ordet for de øvrige, at hun for at tjene en fattig husmandsfamilie langt nord på havde taget barnet til sig, for at det af hendes sønner skulle lære en nyttig profession. – Således træffer man ofte fremmede småbørn i fantefølgerne. Hvad om det er røvede børn? Fra andre land har man forfærdelige historier om taternes børnerov, og vore fanter sæder ere sandelig sådanne, at man også i denne henseende kan tiltro dem det værste. Når i det anførte tilfælde kjærringen fordristede sig til at komme til en præst med den lite trolige historie, så lader det sig vel tænke, at hun har gjort regning på at vinde i almuens øine ved således at kunne omgive sig med en pleiemoders værdighed, og at dette har været grunden til, at hun havde taget det fremmede barn med sig. Jeg skulle dog neppe have bekvæmt mig til at yttre mistanken, om denne slags uddåd, dersom den ikke allerede var en meget almindelig tro. Ikke så sjælden hænder det i vore bygder – og aviserne have i de sidste par år meddelt et par eksempler derpå -, at småbørn pludselig forsvinde, uden at det siden lykkes den store mængde mennesker, som ved sådanne ulykkestilfælde med deltagelse samles for at yde hjælp, at opdage det mindste spor af den forsvundne. En meget udbredt mening om sådanne forsvundnes skjæbne er den, at de ere «tagne i bjerg» (hvorfor der også undertiden har været ringet med kirkeklokkerne for at tvinge de underjordiske til at give dem tilbage); men en anden mening er også den, at de ere oppsnappede af forbistrigende fantefolk, som siden svøbe dem ind i sine pjalter for ved dem at vække medlidenhed ved sit betleri» (Sundt 1974, s. 102)

Parallellene til Maria-saken og til dagens forestillinger er mange. Det lyse, blåøyde barnet som vekker oppmerksomhet og mistanke: «Hvad om det er røvede børn?» Spekulasjonene omkring hvorfor de har tatt et fremmed barn til seg: «hun har gjort regning på at vinde i almuens øine ved således at kunne omgive sig med en pleiemoders værdighed» og at årsakene

kan være å utnytte barnet til å tjene mer penger: «som siden svøbe dem ind i sine pjalter for ved dem at vække medlidenhet ved sit betleri».

Nyhet eller gammelt sagn?

Whether circulated by mass Internet postings, reported in the newspaper, or discussed face to face in more traditional storytelling contexts, contemporary legends retain certain important features: [...] they are told as true, factual, or plausible and therefore assume a level of authority; they provoke dialogue about the narrative events, their interpretation, and their plausibility; they both articulate and influence the beliefs and attitudes towards the subject matter; and they have the capability of affecting the actions and behavior of the listening audience (Goldstein 2004 s. 28)

Mariasaken er på ingen måte første tilfelle hvor sagnet om at sigøynere og tater stjeler barn dukker opp som nyhetssak i norsk presse. Tor Gotaas referer i sin bok, *Tatere i norsk folketradisjon*, til flere avisartikler hvor tater er mistenkt for å ha røvet barn (For en grundig gjennomgang av disse artiklene, se min masteroppgave fra 2016).

At sagn med jevne mellomrom dukker opp som nyhetssaker, slik vi ser her, har flere årsaker. Sagn og nyheter har en rekke likhetstrekk. Sagn er ofte fortellinger om saker som er utrolige, som skaper undring og spekulasjoner. Dette kjennetegner også en god nyhetssak. Sagn er dessuten, i større grad enn annen folklore, preget av at det er formløst. Snarere enn å være en fortelling med begynnelse og slutt, kjennetegnes sagn av å være fragmentert. Sagn, slik de er når de blir tradert, muntlig eller skriftlig, i en aktuell setting, -består i større grad av enkeltstående fortellingsmotiver eller fortellingsfragmenter enn av en helhetlig fortellingsstruktur. De kan dukke opp «som avisnyheter, som utsagn i intervjuer, som politiske argumenter og som rykter» (Eriksen og Selberg 2006 s. 184). Kyrre Kverndokk påpeker noe av dette i sin nyeste bok, at snarere enn å være formfulle fortellinger med et utviklet hendelsesforløp, er sagnet formløst, slik nyhetssjangeren

også ofte synes å være formløst. Sagnet består oftere av enkeltstående fortellingsmotiver eller fragmenter, enn en sammenhengende fortelling (Kverndokk 2015 s. 138). Sagnet er dessuten, selv om det tradisjonelt blir forbundet med muntlig fortelling, medieuavhengig, man ser det ofte tradert i skriftlig materiale (ibid). Pressebyråer, som NTB i vår sammenheng, synes å være særlige leverandører av sagn i nyhetssammenheng, og slike sagn blir i dag igjen spredt videre gjennom sosiale medier. Gamle fortellinger og fortellingsstrukturer er med andre ord tilpasset nye medier og nye sosiale vaner, men flere av dem kan likevel følges tilbake i tid og vise seg å inneholde en rekke gamle fortellingsmotiver.

I dag er man derfor mer opptatt av disse enkeltfragmentene enn av sagnet som en sjanger som følger et fast genreskjema. I vår sammenheng er det forholdsvis tydelig at også sagnet om at tater og rom stjeler barn består av en del slike enkeltfragmenter som blir fortalt på ulike måter. En gjennomgang av Eilert Sundts avhandling om Fante- eller landstrygerfolket i Norge, av de artikler om mistenkte barnerov som Gotaas referer til i sin bok, samt Maria-saken fra 2013, viser at mange av de samme fortellingsmotivene går igjen.

1. Utseendet. Barnets utseende, gjerne som en kontrast til beskrivelsen av taterne eller sigøynerne. Lyst hår og blå eller grønne øyne vekker mistanke om at barnet ikke er «deres», men «vårt». Lyst hår og blå/grønne øyne blir også et symbol på uskyld og renhet, igjen som en kontrast til barnets familie.

2. Leiren. Kontrasten til det uskyldige barnet blir gjerne understreket av en lite flatterende beskrivelse av rom- eller taterleiren. Leiren blir beskrevet som et arnested for kriminalitet og/eller umoral. Et uegnet sted for et uskyldig barn.

3. Motiv. Det blir spekulert i hvilke grunner tater eller sigøyner har til å stjele barn. Sundt nevner hevn som motiv (vi tar deres barn, de tar våre). Dette er imidlertid ikke blant de vanligste spekulasjonene. Forklaringselementer som går igjen er at det skal

være for å vekke økt medlidenhet under for eksempel tiggning. Motivet er altså å utnytte barnet for å tjene penger. Nytt med, og symptomatisk for, vår tid er at begrepet menneskehandel trekkes inn, noe som setter «barnerovet» inn i en større sammenheng og gir inntrykk av at det er mer som må avdekkes, man har bare sett «toppen av isfjellet».

4. Samarbeid/Konspirasjon. Et ofte underforstått element i fortellingen om at rom og tater stjeler barn er at de samarbeider innenfor gruppen med å holde barnet skjult, enten innenfor «leiren», eller også på tvers av geografiske områder. Det er altså ikke bare foreldrene som blir mistenkt. Det er gruppen som helhet.

5. Forsvinningssaker. I eksemplene over er det enten slik at et barn i utgangspunktet er forsvunnet, og at et taterfølge blir mistenkt, eller så er det slik at et barn blir observert og grunnet barnets utseende antatt bortført, - og andre forsvinningssaker derfor trukket inn.

Dette er elementer som går igjen i flere av avisartiklene som er gjennomgått, og som kan sies å utgjøre de viktigste elementene i sagnet om rom og tater som stjeler barn. Presentert som fakta i en nyhetssak kan disse elementene få konsekvenser for hvordan en sak eller begivenhet blir forstått og tolket.

Når fortelling blir til virkelighet? Mo- derne sagn og ostensivitet.

As a type of narrative that captures the extraordinary in the ordinary, the unbelievable twists in daily life, legends provide an index to what intrigues us, concerns us, frightens us, and puzzles us about quotidian reality (Goldstein 2004, innledningen)

Sagn, også i en moderne kontekst, har en rekke tradisjonsbærere, et stort publikum og får konsekvenser for hvordan vi tolker, forstår og handler i den virkeligheten vi operer. I artikkelen *Does the Word «Dog» bite? Ostensive Action: A*

Means of Legend-Telling (1983) tar Linda Dégh og Andrew Vázsonyi for seg vekslingen mellom sagn og virkelighet og viser hvordan virkelighet kan bli til sagn og sagn til virkelighet. For å forklare dette tar de i bruk begrepet «ostensivitet»¹. De viser f.eks hvordan såkalte «copycats» kan spille ut en vandrehistorie, eller hvordan en kriminell handling kan tolkes inn i rammene av et sagn (halloween murderes). En rekke andre folklorister har også tatt i bruk dette begrepet og Diane Goldstein (2004) viser f.eks hvordan historien om gutter som stikker hull i kondompakker på butikken ikke bare blir fortalt, men også «enacted», mens Peter Burger (2009) viser hvordan det finnes tilfeller hvor enkeltpersoner har brukt historien om «The Smiley Gang», et vandresagn om en innvandrergring som voldtok og skar opp ofrene sine, som «scapegoat» for forhold man ønsker å holde skjult. I norsk sammenheng tar folkloristen Reimund Kvideland opp ostensivitet i artikkelen «Legends Translated into Behaviour» (2006) og viser blant annet hvordan gamle sagn utgjør et mønster for handling. Det kan være ulike årsaker og motiver for slik ostensivitet, men hovedpoenget til Linda Dégh og Andrew Vázsonyi, som har gjort begrepet så anvendelig for andre folklorister, er at sagn og vandrehistorier ikke bare blir *fortalt*, de blir også gjennomført eller tolket som faktisk *handling*.

Dégh og Vázsonyi skiller mellom «pseudo-ostension» og quasi-ostension». «Pseudo-ostension» betegner sagn-liknende begivenheter som er gjennomført bevisst av personer som kjenner til det aktuelle sagnet. «Quasi-ostension» betegner det at man tolker uklare og gjerne utrolige begivenheter inn i rammene av et kjent sagn eller en kjent vandrehistorie. Denne siste type ostensivitet er mest relevant i vår sammenheng.

Vandresagnet om at signøynerne stjeler barn har et potensial for slik ostensivitet. Vi har allerede sett det i eksemplene ovenfor; at visse forhold får en til å tolke en situasjon inn i denne rammen. Det ser særlig ut til å være

barnets utseende som er det uttalt avgjørende; slik Eilert Sundt for eksempel beskriver det i 1852: «præsten blev i dette følge oppmærksom på en ganske liden gut, som på de blonde hår og blå øine strax skjønnedes ikke at høre til den sortladne familie» (Sundt 1974), eller slik Gotaas (1999) forteller om omstendighetene rundt «Den store taterjagten på Flaa»: «Siden piken ikke lignet bildet trønderne hadde av en taterunge, startet skumleriene, og lensmannen ble varslet». Ved andre tilfeller hvor taterne har blitt mistenkt for å ha stjålet barn kan et forsvunnet barn i seg selv være nok («Liten drammenserpике tatt av taterkvinnfolk?», Fremtiden 29 mai 1928) eller at et barn i passende alder blir observert i en taterleir («Er det Johannes Norvik?», Dagen 24 juli 1931). Et barn blir, av en eller annen grunn, lagt merke til, og spekulasjonene som følger bærer tydelig preg av at de som spekulerer kjenner til vandrehistorien og plasserer begivenheten inn her: «Politiet har en taterkvinne mistenkt for å ha tatt med sig barnet, vistnok for å gjøre mere inntrykk under tiggingen» (Fremtiden, 29 mai 1928). Eller: «men en anden mening er også den, at de ere oppsnappede af forbistrygende fantefolk, som siden svøbe dem ind i sine pjalter for ved dem at vække medlidenhet ved sit betleri» (Sundt 1974, s. 102)

Talehandling og sagn som noe performativt

Teorien om ostensivitet viser at disse historiene gjør noe mer enn å være en fortelling. De er talehandlinger med en performativ kraft som kan bli tolket og forstått, samt få konsekvenser, som var både intenderte og ikke-intenderte i utgangspunktet. At de blir tolket innenfor rammene av et gammelt sagn gir ekstra kraft til sagnet som talehandling. I første omgang ser det ut til at ny oppmerksomhet i 2013 rundt det gamle sagnet om at sigøynerne og taterne stjeler barn, denne gangen i form av «Mariasaken», fører til en reaktivering av de gamle fortellingene og at flere begynner å tolke situasjoner inn i dette sagnets rammer. I «Mariasaken» ser man dette da også *andre* blonde barn blir tatt fra sine

1 Fritt oversatt av meg fra det engelske ostensivity.

romforeldre mens pressedeckningen av saken er på sitt mest intense. Sagnet fungerer som en *advarsel*, som en påminnelse om å være på vakt ovenfor rom og deres barn:

I Irland blir en gutt tatt fra foreldrene sine tirsdag 22. oktober, fire dager etter at Mari-asaken ble en verdensnyhet. Dagen etter, onsdag 23. oktober, er det to lignende saker; et rompar blir pågrepet i Hellas, mistenkt for ikke å være foreldrene til den 2 måneder gamle babyen hjemme hos dem, og en 7 år gammel jente blir tatt fra foreldrene sine i Dublin. Alle tre saker blir rapportert i norsk media onsdag kveld², men blir deretter ikke fulgt opp, antagelig fordi man har begynt å forstå at saken om «Maria» har vært uttrykk for en type massehysteri.

Det er ikke første gang man ser denne type hysteri knyttet til forestillingen om at sigøynere eller tatere stjeler barn. I norsk sammenheng er historien om «Den store taterjagten på Flaa» interessant. Den fant sted i 1907 og skal være det mest kjente tilfellet hvor tatere er mistenkt for barnerøveri, en sak som ble dekket av store deler av norsk presse på den tiden. I følge Thor Gotaas (1999), som gir en grundig beskrivelse av historien i *Taterne i norsk folketradisjon*, fikk hysteriet nesten fatale konsekvenser for de mistenkte. Gotaas skriver blant annet:

Denne sommeren forsvant en fireårig pike ved navn Gudrun på uforklarlig vis i Kristiania. (...) Samme høst ankom et fantefølge til Ler i Sør-Trøndelag. Blant dem befant det seg en vakker, lyshåret jente som visstnok het Gudrun, som konstant spurte når hun skulle hjem til mamma og pappa. Utseendet stemte forbløffende i forhold til den bortkomne. Siden piken ikke lignet bildet trønderne hadde av en taterunge, startet skumleriene, og lensmannen ble varslet. Taterne skulle være det tredje følget som hadde fangen i forvaring. Man var sikre på at man byttet mellom flokkene for å forvirre og bløffe, og at hun hadde blitt tatt til fange etter beslutning fra taternes årlige storting (s. 71).

2 F.eks: Dagen 23.20.2013: *Nytt blondt barn tatt fra romfamilie*, s. 13; NTBtekst 24.10.2013 *Nytt rompar arrestert for mistenkt bortføring*

Det ble gjort en stor innsats for å finne denne Gudrun. På det meste var over 1000 mann med i letinga, og på et tidspunkt omringet 25 bevæpnede vakter en hule hvor man mente de mistenkte og Gudrun befant seg, etter tips fra en klarsynt som politiet hadde kontakt med. Hulen var tom, og da de mistenkte omsider kom til rette viste det seg at «Gudrun» var en helt annen jente. Neste sommer ble Gudrun funnet druknet i kloakksystemet i Kristiania hvor man regner med at hun var omkommet under lek (ibid s. 72). Gotaas kommenterer saken slik:

«I dette tilfellet skapte rykter en massepsykose hvor trønderne i ledetog med politiet mobiliserte alle ressurser i lokalsamfunnet for å få tak i fantene. På et tidspunkt var opphisselsen mot taterne så langtkommen, at en av dem pustet lettet ut da politiet arresterte ham! Hvis ikke arrestasjonen hadde skjedd, ville menneskemassen etter alt å dømme lynsjet den uskyldige» (Gotaas 1999 s. 72-73)

Det spesielle ved sagnet som nyhet. Nyhetssjangeren som retorisk virkemiddel

Mange folklorister har, i sitt arbeid med sagn, jobbet med sannhetsgehalt og tro. Det sentrale ved mange typer sagn, er ikke hvorvidt sagnet er sant eller ikke, men hvorvidt sannsynlighet og sannhetsgehalt er oppe til diskusjon. Sagn er altså fortellinger som på en eller annen måte synes utrolige, fantastiske, overraskende osv. på en slik måte at man umiddelbart og gjerne også underveis, diskuterer hvorvidt fortellingen er sannsynlig, hvorvidt den er sann. Sagnet kjennetegnes med andre ord ikke av hvorvidt det er sant eller ikke, men av hvorvidt det har en troverdighetsdimensjon, en sannhetsretorikk, trekk som gjør at man som lytter enten overbevises om at dette har funnet sted, eller i hvert fall begynner å undre om det *kan* ha funnet sted.

En forteller av et sagn, særlig hvis han selv antar at fortellingen er sann, vil nødvendigvis forsøke å overbevise tilhørerne om at det han forteller faktisk er riktig. Elliott Oring(2008) har sett på det han kaller «Rhetoric of Truth», på hva slags grep man tar for å over-

bevise om at et sagn er sant. Han tar utgangspunkt i retorikkens ethos, logos og pathos, og viser hvordan en forteller av sagn har en rekke retoriske virkemidler å velge mellom, avhengig av situasjon og setting.

I vår sammenheng er kanskje ethos særlig viktig. Ethos har med fortellerens karakter å gjøre. Hvis man vil overbevise tilhørerne om at en historie er sann, bør man fremstille seg selv, eventuelt kilden til historien, som troverdig, redelig og til å stole på: "The social authority of a source depends, to some extent, upon the social position of the narrator and/or the reputed source of the narrative" (Ibid. s. 131).

I fortellingen om Maria, barnet man antar er kidnappet av sigøynere, er både fortelleren og kildene sentrale for å øke historiens troverdighet og sannsynlighet, og dermed også med på å øke sagnets kraft som talehandling. For det første er saken en nyhetssak, den presenteres i en rekke norske medier, både på TV, i riksdekkende aviser og i en rekke lokalaviser. Disse mediene, eller fortellerne, er i norsk kontekst ansett som en troverdig kilde. Deres jobb er å fortelle om virkeligheten på en mest mulig objektiv og sannferdig måte. For å gjøre dette er de bl.a. forventet å utøve stor grad av kildekritikk og å benytte seg av ulike kilder og få fram ulike sider av en sak. Når en rekke norske medieaktører presenterer saken om Maria er dette i seg selv med på å øke troverdigheten, og å gi sagnet ekstra kraft. I tillegg er mediens viktigste informasjonskilder i dette tilfellet det greske politiet og organisasjonen Smile of the Child. Dette er to kilder som

på ulike måter gir ytterligere retorisk tyngde til sagnet; politiet i kraft av sin posisjon og autoritet, organisasjonen Smile of the Child i kraft av å være en frivillig organisasjon med barnets beste i sin interesse. Ingen spørsmål stilles ved kildene når saken presenteres som nyhet, altså når sagnet fortelles i norske medier. I den mer kritiske debatten som fulgte noen dager senere, setter imidlertid noen debattanter spørsmålsteget ved både politiet og Child of the Smile som troverdige kilder i denne saken.

Sagnet om at sigøynere og tater røver barn tillegges altså en helt spesiell tyngde når den formidles som nyhetssak; det utrolige blir plutselig trolig. Slik media fungerer i dag traderes sagnet også svært raskt og over lange avstander. Slik kan noe som skjer ett sted i verden, vekke interesse, få konsekvenser, og plassere seg i diskursen et helt annet sted.

Saken om

«Maria» viser at det kan være en rekke uttrykk for kontinuitet i en singular nyhetssak. Gamle fortellingsmotiver dukker igjen opp, og de spekulasjoner som saken er gjenstand for baserer seg på gamle forestillinger mer enn reelle forhold; saken blir tolket inn i rammene av det gamle sagnet om at tater og sigøynere røver barn. At dette sagnet blir presentert som del av en nyhetssak gir fortellingen ekstra kraft, det gamle sagnet blir

Foto: NTB Scanpix,
kilde: <http://www.aftenposten.no/meninger/Blond-jente-i-mork-leir-105581b.html>

reaktivert, man tolker flere situasjoner inn i disse rammene og konsekvensene for de involverte kan bli alvorlige. Det viser «Mariasaken». Det viser historien. «Mariasaken» er på en og samme tid uttrykk for kontinuitet og endring, singularere begivenheter og gamle gjentakelsesstrukturer. Den viser at et fenomen bedre kan

forstås med en ikke-kronologisk framstilling av historien. Kosellecks tidslag gjør det lettere å se at en tilsynelatende singulær begivenhet også kan være uttrykk for kontinuitet og gjentakelser. Nyheten er kanskje ny og sagnet er kanskje gammelt, men disse virker sammen og forsterker hverandre. Også fortellinger som sagn kan være avgjørende for hvordan vi forstår verden rundt oss, - f.eks nyheten om «Engelen Maria» høsten 2013.

LITTERATUR:

Burger, Peter. *The Smiley Gang Panic. Ethnic Legends about Gang Rape in the Netherlands in the Wake of 9/11*. Western Folklore 68, Western States Folklore Society 2009

Dégh, Linda; Vázsonyl, Andrew. *Does the Word «Dog» bite? Ostensive Action: A Means of Legend-Telling*. Journal of Folklore Research, Vol, 20, No. 1, Indiana University Press 1983

Engebrigtsen, Ada Ingrid. *Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere? Myter og realiteter om utenlandske tiggere i Oslo*. NOVA Notat 2, 2012

Eriksen, Silje M. *Rom for sigøynere. Begreper, retorikk og moderne sagn om rom. En kulturhistorisk analyse av romdebatten*. Representralen, Oslo 2016

Goldstein, Diane E. *Once Upon a Virus. AIDS Legends and Vernacular Risk Perception*. Utah State University Press, Utah 2004

Gotaas, Thor. *Taterne i norsk folketradisjon*, Lokallhistorisk forlag, Oslo. 1999

Kjeldstadli, Knut (red). *Norsk innvandringshistorie. Bind 2: I nasjonalstatens tid 1840-1940* Pax Forlag, Oslo 2003

Kverndokk, Kyrre. *Naturkatastrofer. En kulturhistorie*. Spartacus forlag, Oslo 2015

Kvideland, Reimund. *Legends Translated into Behaviour*. Fabula 47, New York 2006

Oring, Elliot. *Legendry and the Rhetoric of Truth*. Journal of American Folklore. University of Illinois Press. 2008